

Haydar Cemil Baba (Haydarî)'nin Şiirlerinde Muhteva

Content in Haydar Cemil Baba (Haydarî)'s Poems

Съдържанието на стиховете на Хайдар Джемил Баба /
Хайдари/Орхан Куртоглу

Orhan KURTOĞLU*

ÖZET

Son dönem Bektaşî baba ve şairlerinden olan Haydar Cemil, Haydarî ve Haydar Baba adlarıyla da tanınmaktadır. İstanbul Merdivenköy Bektaşî Dergâhı'nda yetişen ve Topkapı Bektaşî Dergâhı'nda postnişinlik vazifesi de gören Haydar Cemil Baba, 1925 yılında tek-kelerin kapatılmasıyla ilgili kanunun çıkmasından kısa bir süre sonra Türkiye'den ayrılmış, birkaç Balkan ülkesindeki seyahatlerinin neticesinde Bulgaristan'da karar kılmıştır. Rusçuk (Totrakan)ta Deniz Ali Baba Tekkesi'nde bu tekkenin son mürşidi olarak görev yapmıştır.

15 Mayıs 1962'de Bulgaristan'da vefat eden Haydarî'nin şiirleri, diğer mutasavvıf şairler gibi Allah, din büyükleri, hayat ve kâinat hakkındaki samimi düşünce ve kanaatlerini ifade eden tasavvufî manzumelerdir. Bu yazıda Haydarî'nin şiirlerinde işlediği muhteva ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bektaşî Edebiyatı, Haydar Cemil Baba (Haydarî), Rusçuk (Totrakan), Tasavvuf.

ABSTRACT

Haydar Cemil who is one of last period Bektaşî Babas and poets names also Haydarî and Haydar Baba. Haydar Cemil Baba who grewed up in Constantinapolis Mervienköy Bektaşî Temple and work as a postnişin in Topkapı Bektaşî Temple left from Türkiye after the act about closing tekkes in 1925, located in Bulgaria after his journey to a few Balkan countries. He serves in Deniz Ali Baba Tekkesi in Rusçuk (Totrakan) as the last teacher.

* Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Kırşehir:
orkurt2@gmail.com

Haydarî's poems who died in 15th May 1962 in Bulgaria are mystic poems which sincerely put into words his opinion about Allah, reverends, life and universe. In this work contents which Haydarî use in his poems is tried to put forth.

Key Words: Bektaşî Literature, Haydar Cemil Baba (Haydarî), Ruşçuk (Totrakan), Sufism.

РЕЗЮМЕ

Хайдар Джемил, който е от бекташийските водачи и поети от последния период, е известен с имената Хайдари и Хайдар баба. Той е бил възпитан в бекташийското текке в Мердивенкьою в Истанбул и е бил постнишин в бекташийското текке Топкапъ. След приемането на закона за затваряне на теккетата в 1925 година напуска Турция и след странствания в няколко балкански страни се установява в България и изпълнява функцията /длъжността/ на последен водач на теккетото Дениз Али Баба близо до Тутракан и Русе.

Стиховете на починалия на 15 май 1962 година Хайдари са мистични произведения, които отразяват, както тези на другите мистични поети, възгледите за Аллах, религиозните водачи, представите за живота и вселената. В тази статия ще бъде направен опит да се представи съдържанието на тези стихове.

Ключови думи: Бекташийска литература, Хайдар Джемил Баба /Хайдари/, Русе, Тутракан, Мистицизъм.

20. yüzyıl Bektaşî şairlerinden birisi olan Haydarî'nin asıl adı Haydar Cemil olup Bektaşî çevrelerinde Haydarî, Haydar Baba veya Haydar Cemil Baba gibi isimlerle tanınmaktadır. 1900 yılı civarında İstanbul'da doğmuştur (Bayrı, 1957: 1578). Bazı şiirlerinin sonunda yer alan yazılış tarihlerinden anlaşıldığına göre, gençlik yıllarını İstanbul'da geçirmiştir (Kılıç vd., 2008: 9).

Hiç evlenmemiş olan Haydar Cemil, İstanbul Merdivenköy Dergâhı'nda yetişmiştir (Kökel, 2007: 17). Topkapı Bektaşî Dergâhı'nda postnişin olduğunu söyleyenler olduğu gibi, orada misafir olarak bulunduğunu söyleyenler de vardır (Bayrı, 1957: 1578). Son devir divan şairlerinden Hammâmizâde İhsan ile dost olan (Bayrı, 1957: 1578) Haydarî, Atatürk ile de görüşmüş, bir defasında Nur Baba (ö. 1936) ile birlikte onun sofrasında bulunmuştur (Noyan, 2003: 113, 184).

Topkapı Tekkesi'nde müreffeh sayılabilecek bir hayat yaşayan Haydar Cemil, 1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra geçim zorluğu çekmeye başlamış, ekmek parasını temin için bazı makamlara başvurmuş, ancak bu yoldaki gayretleri neticesiz kalmıştır. Durumun düzeleceğine dair ümitleri de gün geçtikçe azalınca (Bayrı, 1957: 1578) bir müddet sonra Türkiye'den ayrılmıştır (Kılıç vd., 2008: 10).

Önce Arnavutluk'a giden Haydar Cemil, daha sonra buradan da ayrılarak Yugoslavya ve Romanya'ya, nihayet Bulgaristan'a geçmiştir. Bir süre Demir

Baba Dergâhı'nda kalmış, daha sonra ise Rusçuk/Totrakan'da Deniz Ali Baba Tekkesi'nde postnişin olmuştur (Noyan, 2003: 184; Kılıç vd., 2008: 10). Haydarî, son yıllarını geçirdiği bu tekkede 15 Mayıs 1962'de vefat etmiş (Noyan, 2003: 184) ve Ali Baba, Selman Baba ve Veli Baba'nın kabirleri arasına gömülmüştür (Koca, 1990: 789). Haydar Baba'nın aynı zamanda bu tekkenin son mürşidi olduğu da bilinmektedir (Noyan, 2003: 113).

Haydarî'nin şiirleri; bilhassa Bektaşîliği, dolayısıyla tasavvufî düşünceleri samimi duygularla ifade eden manzumelerdir. O bu şiirlerinde Alevî-Bektaşî kültüründe önemli olan kimseleri saygı ile anarken onlara yakın olmak arzusunu yine en samimi ifadelerle dile getirmektedir. Bu düşünceden hareketle Allah, Hz. Muhammed, Hz. Hatice, Hz. Ali (Şîr-i Hak, Şâh-ı Merdân, Evliyalar Pîri, Kutb-ı Âlem, Nokta-i Bâ, Şîr-i Hudâ, Murtazâ, Emîrû'l-Mü'minîn, Şîr-i Yezdân), Zehra, On iki İmam'dan Hz. Hasan, Hz. Hüseyin (Şâh-ı Şehîd), Çâr-deh Mâsûm, İmam Zeynel Abidin, İmam Bâkır, İmam Cafer Sadık, İmam Musa Kâzım, İmam Muhammed Takî, İmam Nakî, İmam Hasan el-Askerî, İmam Mehdi; Hacı Bektaş Velî (Pîr, Hünkâr, Sultân), Balım Sultan, Kaygusuz Sultan, Fazlullâh-ı Hurufî, Seyyid Nesimî; Balkanlardaki Bektaşî büyüklerinden Kızıl Deli, Otman Baba, Sarı Salkut, Şahkulu, Eryek Baba, Akyazılı Sultan, Deniz Ali Baba, Tûrâbî Dede ve Hüseyin Hüsnü Baba; Haydarî'nin şiirlerinde andığı, yakınlarında olmayı arzu ettiği kimseler olarak ifade edilmiştir:

Haydar ki zekâdır bize vicdânımız ondan
Mir'ât-ı Hudâ oldu *Alî* ekberimizdir
Ahmed ki akıldır bize tevhîdine erdik
Rûh oldu *Muhammed* bize peygamberimizdir
Mürşid Hacı Bektaş-ı Velî'dir bize her dem
Sultân Balım Allâh'a eren rehberimizdir
65/8-10¹

Okuduk bâtın-ı dîvânını eş'ârından
Sözleri rehberimiz oldu *Tûrâbî Dede*'nin
Görmeden vechini sûretde görüşdük ma'nen
Eli dest-âverimiz oldu *Tûrâbî Dede*'nin
59/4-5

1 Çalışmamızda verdiğimiz örnek şiirler "Kılıç, Filiz-Kurtoğlu, Orhan-Bülbül, Tuncay, **Deniz Ali Baba Dergâhı Postnişini Haydar Cemil Baba (Haydarî) ve Şiirleri**, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008." adlı çalışmadan alınmıştır. Örnek şiirlerin sonundaki rakamlardan ilki şiirin adı geçen yayındaki sıra numarasını, diğerleri ise beyit veya bent numarasını ifade etmektedir.

Kutb-ı cihân o gavs-i zamân oydu asrına
Hâkim her asrda himmeti El-hâc *Hasan Dede*
Osmânlı hânedânını bir sözle ser-nigûn
Etdi ayân bu kudreti El-hâc *Hasan Dede*
Zilletle verdi Abdu'l-azîz tâc u tahtını
Etdikde atf u nefreti El-hâc *Hasan Dede*

60/2-4

Şâh-ı Necef Alî amân
Meded himmet kerem eyle
Yetiş pîrim *Balım Sultân*
Meded himmet kerem eyle

Kızıldeli seni andık
İmdâd eyle bize artık
Dobruca'da *Sarı Saltık*
Meded himmet kerem eyle

Dâyimâ sana güvendim
Merdivenli'deyken kendim
Şâhkulu Sultân efendim
Meded himmet kerem eyle

Allâh'ı geçer mi kuldân
Hiç el çeker mi yoksuldan
Eryek Baba İstanbul'dan
Meded himmet kerem eyle

Daldık aşk adlı denize
Erenlerden erdik ize
Akyazılı Sultân bize
Meded himmet kerem eyle

Haber aldık bânın yerden
Ma'nâ olduk her eserden
Alî Baba Denizler'den
Meded himmet kerem eyle

264/I-VI

Yine bu cümleden olmak üzere Hilmi Dedebaba'nın bir nutkunu tahmis ederek ona duyduğu saygı ve hayranlığı da ifade etmiştir:

Varlığın ma'nâsıdır sîmâ-yı insânım benim
Cümlelerin sırrındadır esrâr-ı devrânım benim
Dem bu dem feyzinde gönlüm Hakk'a meydânım benim
Hak Muhammed'le Alî'dir cânda cânânım benim
Nefhasıdır onların cismindeki cânım benim

Cümle fânî saltanatdan anlamam elbet ki yâ
Nûr-ı hakkım nâr-ı şeytânîden almam ben ziyâ
Bendeyim ey *Haydarî* ben merd-i îmân bî-riyâ
Hamdülillâh çâker-i âl-i abâ hem *Hilmiyâ*
Pâdişâhım Hazret-i Şâhkulu Sultân'ım benim

165/I,VII

Haydarî şiirlerinde Alevî-Bektaşî geleneği için önemli kabul edilen isim ve kavramları sıkça kullanırken Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisini dile getirdiği şiirlerinde de büyük bir samimiyet ve coşku görülmektedir:

Hakâretle nazar kılma dilersen kıl ki yok hükmü
Muhammed Mustafâ'nın bir kelîb-i ahkeri oldum
19/6

Muhammed'dir penâhı
Alî'dir pâdişâhı
Hakk'a gider hak râhı
Gel kâmil insânı bul
(32/V)

Ben Haydarî'yim Âl-i Muhammed gulâmıyım
Evlâd-ı Haydar uğruna bil cânı satmışım
102/7

Açıldı cân gözünden perde-i ten
Göründün ey Muhammed Mustafâ'mız
123/6

Zâhir ü bâtında herkes bir şey etmiş ihtiyâr
İhtiyâr etdik Muhammed âlini Bektaşîyiz
121/2

Sanma zâhid rûz u şeb bîhûdedir feryâdımız
Biz gürûh-ı nâciyiz Hak'dır bizim evrâdımız
23/1

Bektaşî geleneğine mensup şairlerin şiirlerinde, Hacı Bektaş Velî'nin doğal olarak ayrı bir yeri vardır. Haydarî, Hacı Bektaş'a sevgi ve bağlılığını dile getirirken kendisinin Hacı Bektaş'ın bendesi, onun ise ezeli bir sevgili olduğunu ifade etmektedir:

İçdiğim mey değil âb-ı engûr
 Bâde-i aşk-ı Alî'dir mezkûr
 Ki olur sîneme her katresi nûr
 Hâcî Bektaş-ı Velî bendesiyim
 Seyr edip sûretime aldanma
 Bâtınım öyle perîşân sanma
 Bu harâbâtlığıma hiç kanma
 Hâcî Bektaş-ı Velî bendesiyim

8/III-IV

Lâ-mekândır o fakat hâzır olur her yerde
 Görünür âşıkına arş ile bahr ü berde
 Ondadır tab'-ı Alî meşreb-i peygamber de
 Hâcî Bektaş-ı Velî'dir ezeli dildârım

Hakk'a gitmekde hak uğrum açan ol sultândır
 Aşk u şevk ile bana maksad olan cânândır
 Sevdiğim ancak odur pîr-i azîmü'-ş-şândır
 Hâcî Bektaş-ı Velî'dir ezeli dildârım

Haydarî fahr ederim ben kulu olmakla bu dem
 Ki beni elbet eder himmeti kâmil adam
 Kimseden eylemem âlemde hiç ümmîd-i kerem
 Hâcî Bektaş-ı Velî'dir ezeli dildârım

9/III-V

Haydarî'nin şiirlerinde en çok bahsedilen isimlerden birisi de Balım Sultan'dır. Hacı Bektaş Velî'den sonra Bektaşîliğin bir tarikat hâlinde teşkilatlanmasındaki en önemli pay sahiplerinden birisi olan Balım Sultan'a da kayıtsız kalamayan Haydar Cemil Baba'ya göre Hacı Bektaş Velî müşidi, Balım Sultan ise rehberidir:

Müşid Hacı Bektaş-ı Velî'dir bize her dem
 Sultân Balım Allâh'a eren rehberimizdir

65/10

Şair, bütün Bektaşîler'in Balım Sultan'ın dervişleri olduğunu ifade ettiği bir de nefes yazmıştır:

Genc Balım abdallarıyız
Katresiyiz biz o deniz
San'atımız bal arıyız
Şah Balım'ın dervişiyyiz

Aşka delik can kulağı
Şâh-ı Necef vurdu bağı
Yurd Hâcı Bektaş ocağı
Şah Balım'ın dervişiyyiz

Sönmedi sönmez bu ocak
Cümlemizi kudret-i Hak
Aşka uyandırdı çerak
Şah Balım'ın dervişiyyiz

Bizde kadîm nûr-ı celî
Bizdedir Allâh'ın eli
Hem ebedî hem ezeli
Şah Balım'ın dervişiyyiz

Nefsi basan gerçek eriz
Aşka meyân besteleriz
Hüsn-i hakîmâne seriz
Şah Balım'ın dervişiyyiz

Hak ile Hakk'ız ebedî
Bizde hayat-ı samedî
Mazhar-ı nûr-ı ahadî
Şah Balım'ın dervişiyyiz

Haydarî-i çâker ile
Mürşid olan Hak er ile
Hâsılı dervîş[ler] ile
Şah Balım'ın dervişiyyiz

94/I-VII

Haydar Cemil Baba'nın şiirleri arasında şathiye niteliğindeki manzumelere de rastlanmaktadır. Şair, şathiyelerde görmeye alışık olduğumuz tarzda bazen Tanrı, bazen Ali olarak dile gelmektedir. Bu söyleyiş şathiyelerin genel özellikleriyle açıklanabilir:

Bu gece âlem-i ma'nâda bana
Hak göründü dedi "Hû dost ey oğul,
Şaşma insan görünürsem de sana
Ba'zı Allâh olurum ba'zı da kul!"

İhtiyâr şekline girmişti Hudâ,
Bunu derken; nazar ettim ki ona.
Der benim şeklime girmiş de bana:
Ba'zı Allâh olurum ba'zı da kul.

Sonra, birden bire girdi özüme,
Kendi kendimde göründü gözüme.
O devam etdi fakat hep sözüme;
Ba'zı Allâh olurum ba'zı da kul.

Ben tefekkürle dedim: Hak mı benim?
Dedi Hak: Sen ben iken ben benim!
Kavradım anlatamam ben nedenim
Ba'zı Allâh olurum ba'zı da kul

Dedim oldun mu hem Allâh hem kul?
Dedi: Çok, işte misâl kendini bul
Kendi kendinde benim asl u husûl
Ba'zı Allâh olurum ba'zı da kul!

Dedim Allâh'a: Nedir ayrı seçin
Kul da sensin, neye var ismi için?
Dedi Hak: Ayrılığım bilmek için;
Ba'zı Allâh olurum ba'zı da kul!

Ayrılık bilmek içinmiş, derken;
Uykudan işte uyandım birden.
Haydarî sonra düşündüm yine ben,
Ba'zı Allâh olurum ba'zı da kul!

45/I-VII

Görünür şekl-i kemâlin insân
Hep sıfâtın ona nispet noksân
İsm-i a'zam denilen sırr-ı lisân
Ey benim sevgili Allâh'ım ey

103/IV

Ben benim Sen dahi bensin şâhım
Ey hakîkatdeki Rahmân'ım Alî

106/5

Secde-i vech-i kadîminde yüzüm
Gönlümün sûret-i Rahmân'ı Alî

107/5

Haydarî'nin müritlerine ders ve nasihat vermek üzere söylediği nutuklarında çok daha içten söyleyişleri söz konusudur. Bunlar müridin ya da daha genel manada söylemek gerekirse bir insanın toplum içinde huzuru bulmasının anahtarı olabilecek düşüncelerdir. Bu düşüncelerin bir kısmı atasözü niteliğinde ifadelerle vücut bulmuştur:

Yenilik eskiyi alt üst ederek çıkmıştır
Yine âlem denilen köhne ademdir cânâ
Dehr elinden içilen bâde-i sevdâ ancak
Bir nedâmetle biten cür'a-i semdir cânâ
Yorulur hırs u heveslerle koşan en sonra
Kalbi hüsrân ile pür-derd ü elemdir cânâ
50/2,3,5

Dünyâ harâbedir ki yaparken yıkılmada
Herkes gelip giden didişen bir kirâcıdır
54/6

Meşhûr bu mesel her su bulanmazsa durulmaz
Elbet durulur âlemi sen korkma bulandır
113/6

Toprak bizim ey kardeşim ön son yerimizdir
Bir katrede bin zerre hayât cevherimizdir
65/1

Sûret değişir butûn değişmez
Ma'nâda duran fûnûn deęişmez
95/1

Hilkatde bu kânûn ki zekâ kuvvete hâkim
Her sivri akıl yassıyı aldatmak ayândır
Lâkin ebedî zevk selâmet arıyorsan
Ey Haydarî halkdan ne usan ne usandır!
113/5, 7

Hilkatin lezzeti bilmekte begim
Lezzetin kuvveti firkatde ayân
Bir meselcik ile ta'rîf edeyim
Kâr eden az da eder çok da ziyân
Su verir herkese her şey'e hayat
Çokluğundan çürür ammâ ki nebât
Boğulur bahre düşen hayvânât

Az karâr çok da zarar oldu beyân
Düşme ifrât ile tefrîte sakın
İ'tidâl üzre olan hâli takın
Ki tabî'ler olur Hakk'a yakın
Ol mükemmel ü tabî'î insân

128/I-III

Esef çekme sakın elden gidene
Elinden gitmeden kıymetini bil
Hakikat yüzünden hâl aç bedene
Hâlini hallet de ni'metini bil

164/I

Haydarî, kadın ve erkeğin, birbirlerini tamamlayan iki varlık olduğunu, birliğin ancak bu suretle bulunacağını söyler:

İnsân kadınladır kadın insânladır bütün
Tevhîde yol bulan iki cins imtizâcıdır

54/3

Haydar Cemil Baba, müritlerine seslenirken Hakk'a mazhar olabilmek için gerçek erenlerle oturup kalkmalarını, Hz. Ali'ye olan aşkta gafil olmamalarını, mürşid-i kâminden el almalarını, benlik vesvesesinden kendilerini kurtarmalarını ve gerçekten Hakk'a âşıklar ise O'na teslim olmaları gerektiğini söylemektedir:

Gönül al gerçek erenlerle otur kalk ancak
Bu tarîkatde diyorsan olayım mazhar-ı Hak

Hîç Alî aşkına gafletde bulunmak olmaz
Zikr-i Hak fikr-i Samed aşk-ı hakikat mutlak

Var eriş mürşid-i kâminden etek al tut sen
Benliğin vesvesesinden iki dünyâyı bırak

Hakk'a âşıkısan o cânânını bul cânında
Haydarî aşkın o teslîm-i rızâ boynuna tak

188/1,2,4,5

Batınî bir inanış olmasına rağmen birçok tarikatte izlerine rastlanan Hurufflik, Haydarî'nin şiiirlerindeki önemli muhteva özelliklerindedir. Bu inanış, harf ve rakamların çeşitli yorumlarıyla ilgili olmak üzere, Horasan'ın Esterâbâd şehrinde H. 788 / M. 1386 yılında kurulmuş; 15. ve 16. asırlarda Azerbaycan, İran, Rume- li, Suriye ve Orta Asya ile bütün Anadolu'ya yayılmış, hatta Osmanlı sarayına kadar nüfuz ettiği bilinen bir tür mezheptir. Huruffiliği bir inanç sistemi olarak

kuran kişi Fazlullah Na'îmî (ö. 1330)dir. Bilim adamları tarafından hem din, hem mezhep, hem de tarikat olarak ele alınan Hurufîlik², din adamları tarafından ise Rafizîlik, Zındıklık, Kızılbaşlık olarak ifade edilmiştir.

Hurufîlere göre, Tanrı gizli bir hazinedir (Kenz-i Hafî). Varlığın aslı sestem ibaretidir. Sesle birlikte kâinat var olmuştur. Sesin işaret olarak karşılığı harflerdir. İnsan yüzündeki burun elif, burnun iki yanı lâm, gözler ise he'dir. Böylece insan yüzünde karşılıklı olarak *Allah* lafzı bulunur.

“Hurufîliği kurarken Bâtînîlerin tevîl usullerini başarılı bir şekilde kullanan Fazlullah, rüya yoluyla gerçeği bulduğunu, bazı sırların kendisine bu yolla bildirildiğini ileri sürerek Arapça'daki yirmi sekiz harf ve bunlara ilaveten Farsça'daki dört harf ile sayılar arasındaki çeşitli ilişkiler kurmak suretiyle Hurufîlik sitemini yerleştirmiştir.

Bu sistemde bütün evren ve varlıklar, insanın yüzünde bulunduğu kabul edilen ve birine ‘hutût-ı ebiyye’, diğerine ‘hutût-ı ümmiyye’ denilen yedişer hatlı iki görünüşle açıklanır; bütün dinî hükümler yirmi sekiz ve otuz iki sayısına uygulanarak bu hükümlerin insanın yüzünde temsil edildiği ileri sürülür” (Aksu, 1998: 408)³.

Hurufîlik birçok mutasavvîf şair üzerinde tesirli olmuştur. Gerçekte Hurufî olmayan şairler bile şiirlerinde Hurufîliğe ait kelime ve ıstılahları kullanmışlardır. Aslında bu bütün mutasavvıfların harflerin esrarına inandıklarının, harflerin ve noktanın faziletini hemen hepsinin kabul ettiğinin ifadesidir.

Hurufîlik, daha çok Anadolu'da yaygın olan Bektaşîlik, Kalenderîlik gibi Bâtîni tarikatlar üzerinde etkili olmuştur. Bunlardan bilhassa Bektaşîlik, halk arasında oldukça yayılmış olan bir tarikattır ve zengin bir edebiyata sahiptir.

Hurufîliğin Anadolu'da ve Bektaşîler arasında bu kadar geniş bir şekilde yayılmasında Fazlullah'ın en önemli müritlerinden olan Seyyid Nesimî'nin tesiri büyüktür (Güner, 1991: 184). Nitekim Nesimî'nin pek çok Bektaşî şair üzerindeki tesiri bugün de devam etmektedir.

2 B. Atalay, Hurufîliği ayrı bir din ve mezhep olarak adlandırırken (1991: 48), A. Gölpinarlı bir eserinde 'Nusayrîlik, Dürzîlik, Yezidîlik gibi esas inançlarında İslâmî hükümlerden tamamıyla ayrılmış, uydurma bir dindir' diye tarif etmekte (1969: 143); başka bir eserinde de 'Kökleri Hind-İran, hatta Mısır'da bulunan Bâtîni bir mezhep diyebiliriz.' açıklamasını getirmektedir. İslâm Ansiklopedisi'nin "Hurufîlik" maddesinde ise tarikat olarak değerlendirir (1991: 598).

3 İnsan yüzünde dört kirpik, iki kaş ve bir saç vardır. Bunların sayısı yedi eder. İki de sonradan çıkan sakal kılları, iki bıyık, bir de alt dudaktaki kıllar, bunlar da yedi eder. Bunların toplamı 14 eder. Bunlarla beraber yerleri de ele alınırsa 28 rakamı çıkar. Bu da Arap alfabesindeki harf sayısıdır. 28 rakamına Farsça P, Ç, J, G harflerini de ekleyen Fazlullah, Fars alfabesinin harf sayısı olan 32'yi bulmuştur.

Osmanlı kültür ve sanatıyla içtimaî ve siyasî hayatı üzerinde önemli tesiri olan Huruffîlik inancı, bir yandan Bektaşîler aracılığıyla yeniçeriler üzerinde etkili olurken, öte yandan Kalenderîler ve Bektaşîler aracılığıyla bilhassa İslâmiyet'i yeni kabul eden Balkanlar'daki halk olmak üzere geniş halk kitleleri arasında yayılmıştır. Refîî, Usulî, Temennayî, Kânî, Sarı Abdullah Çelebi, Rumî, Penahî, Muhyiddin Abdal, Akyazılı İbrahim-i Sânî, Yeminî, Gülbaba (Misâlî), Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Bağdatlı Rûhî, Âşık Vîrânî, Rûşenî, Diyarbakırlı Halilî, Muhibbî (Kanunî), Bakî, Azerî Habîbî, Hakîkî, Hataî, Hayretî, Muhitî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Mihrâbî İbrahim Baba, Neyzen Tevfik gibi bazı Osmanlı devlet adamlarıyla şairlerinin de bu hareketten etkilendikleri belirtilmektedir (Güner, 1991: 185; Aksu 1998: 411).

Huruffîliğin Mevlevî tarikatına da tesir ettiği bilinmektedir. Ağazâde Mehmed Dede (ö. 959/1652), Siyahî Dede (ö. 1122/1710), Esrar Dede (ö. 1211/1797), Hüseyin Fahreddin Dede (ö. 1326/1911) gibi şairlerin eserleri Huruffî etkisinde kalmıştır (Güner, 1991: 185).

Türk tasavvuf hayatındaki bu Batınî akım, Haydarî'nin şiirlerinde önemli ölçüde yer eden bir inanış olarak dikkat çekmektedir. Şair, Huruffîliğin kurucusu Fazlullah Esterabâdî'nin medhi için yazdığı şiirlerle onun bu düşünce sisteminde ne denli önemli bir isim olduğunu ifade ederken, zaman zaman da Huruffîlikle ilgili kavramları şiirlerine taşımıştır:

Alî'yi sevmeyenler dâr-ı Fazlu'llâh'ı bilmezler
Emîrû'l-mü'minîn kerrâr-ı Fazlu'llâh'ı bilmezler
Kitâb-ı Câvidân-ı vech-i Âdem'den habersizler
Bilir mi bîst ü heşt ikrâr-ı Fazlu'llâh'ı bilmezler
Hurûfun aslı faslı ehl-i Hakk'ın oldu ma'lûmu
Fakat halk-ı cihân ahbâr-ı Fazlu'llâh'ı bilmezler
Muhibb-i Hâcî Bektaş-ı Velî'yim Haydarî herkes
Yüzümde müncelâ envâr-ı Fazlu'llâh'ı bilmezler
11/1, 3, 4, 9

Leblerin remziyle Hızr'a oldu keşf âb-ı hayât
Yedi hattından beyândır alleme'l-esmâ bana
29/5

Yüzü bi'llâhi benim kiblegehimdir ezeli
Ondaki sun'-ı Hak'a kudret-i Yezdân'a bakın
36/2

İnsân yüzünde sûret-i Rahmân'ı gördiler
İnsân sözünde lezzet-i Kur'ân'ı içdiler
55/14

Ahmed ahad sırrında sen geç anâsır-ı cânı evvel
Allâh Muhammed'le Ali sırrında Câvidân'ı gör
57/9

Haydarî, Huruff anlayışın en ünlü ve en güçlü kalemlerinden birisi olan Seyyid Nesimî medhinde yazdığı başka bir gazeliyle diğer Bektaşî şairler üzerinde de tesiri olan bu şairi övmüş, onun kendisi için de ne kadar önemli bir isim olduğunu dile getirmiştir. Şair, söz söylemekte Seyyid Nesimî ile akran olduğunu söylemekten de geri kalmamış, hatta onunla özdeşleştiğini ifade etmiştir:

Bu dem mahbûb-ı cânânım benim Seyyid Nesimî'dir
Cemâl-i pâki Kur'ân'ım benim Seyyid Nesimî'dir
Bütün eş'ârı hikmetle hakikatle dolu şâ'ir
Kelâm etmekde akrânım benim Seyyid Nesimî'dir
Derisin soyunup meydân-ı aşka cân u baş koydu
Sivâ lebsinden uryânım benim Seyyid Nesimî'dir
Erenler meslekinde rehberim âlemde mislim hem
Tenimde Haydarî cânım benim Seyyid Nesimî'dir
15/1,4,5,7

Aşağıdaki şiir de baştan sona kadar “*Câvidân, Fazl, ahad, hurûf, yedi hat, bir saç, iki kaş, dört kirpik, yüz*” gibi Huruffilikle ilgili kavramlarla yüklüdür.

Her âdemi bir cihân bil anla
Mefhûmunu *Câvidân* bil anla
Fazl-ı ahadin hurûf-ı zâtı
Sırrından onun ayân bil anla
Aşkın *yedi hatt* bekâ-yı hüsnü
Olmuşdur ezel beyân bil anla
Bir saç iki kaşla dört de kirpik
Ancak budur aşka cân bil anla
Mi'râc-ı hakîkatin cemâli
Her *yüzde* verir nişân bil anla
62/1-5

Hem kelîmiz hem kelâmız sırr-ı Kur'ânız bütün
Hem *hutût-ı heft-harf-i câvidânız* hû bize
71/7

Kur'ân-ı Kerim, eski şiirimizin en önemli kaynakları arasında yer alır. Şairler duygu ve düşüncelerini daha tesirli anlatabilmek düşüncesiyle ayet ve hadisleri bazen lafız bazen de mânâ olarak iktibas yoluna gitmişlerdir. Aynı zamanda tasavvufî bir kişilik olan Haydar Cemil Baba da şiirlerinde ayet ve hadislerden fazlaca faydalanmıştır. Haydar Cemil Baba'nın iktibas ettiği ayet ve hadisler baktığımızda bunların genellikle tasavvufî edebiyatımızda iktibas edilen ayet ve hadisler olduğunu görüyoruz. Bu ayetler şunlardır: "ahseni takvîm (Tîn 4)⁴, Allâhü's-samed (İhlâs 2)⁵, alleme'l-esmâ (Bakara 31)⁶, er-Rahmânü ale'l-arşi istevâ (Tâhâ 5)⁷, fescüdû (Necm 62)⁸, Senürîhim âyâtinâ fi'l-âfâkı ve enfüsîhim (Fussilet 53)⁹, hayyü'l-kayyûm (Bakara 255)¹⁰, hüva'llâh (En'âm 3, Kehf 38, Kasas 70, Sebe 27, Zümer 4, Haşr 22-23-24, İhlâs 1)¹¹, ille'l-meveddet (Şûrâ 23)¹², innî ena'llâh/ü rabbi'l-âlemîn (Kasas 30)¹³, kâf nûn fkiün (Bakara 117, Âl-i İmrân 47, En'âm 73, Nahl 40, Meryem 35, Yâsîn 82, Mü'min 68)¹⁴, kâlû belâ (A'râf 172)¹⁵, Kul hüva'l-lâhü ehad (İhlâs 1)¹⁶, Kul lâ es'elüküm (En'âm 90, Şûrâ 23)¹⁷, küllü yevmin hüve fî-şe'n (Rahman 29)¹⁸, la'übün ve lehvün (En'âm 32, Muhammed 36, Hadid 20)¹⁹, lâ-havfjün aleyhim (Ahkâf 13)²⁰, Lâ teknatû (min rahmeti'llâh) (Zümer 53)²¹, len terânî (A'râf 143)²², nahnü akreb (Kaf 16)²³, nahnü kasemnâ (Zuhruf 32)²⁴, nûn ve'l-kalem (Kalem 1)²⁵, nûrun alâ nûr (Nûr 35)²⁶, sekâhüm

4 (Muhakkak ki biz insanı) en güzel biçimde (yarattık).

5 Allah, bütün mahlûkların kendisine yöneleceği ve sığınacağı yegâne varlıktır.

6 (Ve Âdem'e) bütün isimleri öğretti.

7 O Rahman Arş'a istivâ etti.

8 Secde edip (kulluk edin).

9 Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz.

10 (Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır.) Diridir, kayyümdür.

11 Allah o'dur.

12 (De ki: Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden akrabalara) sevgiden başka (bir ücret istemiyorum).

13 Muhakkak âlemlerin Rabbi olan Allah benim, ben.

14 Ol.

15 Evet Rabbimizsin.

16 De ki: O Allah birdir.

17 De ki: Sizden (bir ücret) istemem.

18 O her an yeni tecellilerle her şeye müessirdir.

19 (Dünya hayâtı) bir oyundan ve bir eğlenceden (başka bir şey değildir.).

20 Onlara (hiçbir) korku yoktur.

21 Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.

22 Sen, beni asla göremezsin.

23 Biz ona (şah damarından) daha yakınız.

24 Biz onların aralarında (dünya hayatındaki geçimliliklerini) taksim ettik.

25 Nûn'a ve kaleme andolsun.

26 Nûr üstüne nûrdur.

*[rabbühüm şarâben tahûrâ] (İnsân 21)*²⁷, *sümme denâ ffe tedellâ. fe kâne kâbe kavseyni ev ednâ] (Necm 8-9)*²⁸, *sümme vechu llâh (Bakara 115)*²⁹, ve *lekad kerremnâ (İsrâ 70)*³⁰, *vemâ-yantıku [ani l-hevâ] (Necm 3)*³¹, *Yedu l-lâhi fevka eydîhim (Fetih 10)*³².

Hakikat deminden Allâh eyva'llâh
Tarikatde ma'nâ derenleriz biz
Ma'rifetu'llâhda biz *kul hüva'llâh*
Sırrıyız aşka cân verenleriz biz
180/1

Sekâhüm sırrında Kevser içenler
Kırkların deminden ayılmaz oldu
Câna fenâ fi'llâh hulle biçenler
Benlik muhîtine yayılmaz oldu
181/1

Kur'ân der *la'übün ve lehvün* hayât
Ziynetle mâl evlâd er yeter bizzât
Bir de birbirine tefâhür heyhât
Ey Haydarî öz cân olmadığından
194/V

Aşka er *nûrun alâ nûr* ol yürü
Kıl safâlar öyle mesrûr ol yürü
210/1

Geçmişiz îmân u küfrün vehmini
Biz ki *lâ-havf* mülkünün bünyâdıyız
120/3

Evvel âhir zâhir bâtın özünde
Hayyü'l-kayyûm nutkun demi sözünde
Kendini kendidir gören gözünde
Sen yabancı kalma hikmetini bil
313/1

27 Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.

28 Sonra ona yaklaştı ve sarktı. İki yay kadar yahut daha yakın oldu.

29 (Nereye dönerseniz) Allah'ın yüzü (oradadır).

30 Andolsun ki, (biz insanoğlunu) üstün kıldık.

31 O kendi arzusuna göre konuşmaz.

32 Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir.

Muhabbetu'llâhdır gönülce makbûl
Muhabbet-i Rasûl hem âl-i Rasûl
Ey Haydarî bizde böyledir usûl
Tâ *kâlû belâ* 'dan meydânımızdır
238/V

Kâbe kavseynin ev ednâ 'sındayız
Hak'la hakkız biz tecellî şânıyız
246/3

Nahnü akreb cilvesinden dem bu dem
Zât-ı Hakk'ın biz sıfât-ı insânıyız
246/4

Bunları sevmekdir bize yol erkân
Bunların sevgisi bize dîn îmân
Kul lâ es'elüküm buyurdu Kur'ân
Emrini tutmazsan Allâh razı mı
275/2

İkinci kapıdır tarîkat hele
Şâh-ı velâyetden ma'nâsı gele
Yedu l-lâhi fevka eydîhim ele
Aliyye'l-murtazâ Haydar-ı Kerrâr
338/1

Ve lekad kerremnâ der Rabb-i celî
Bil kerrema'l-lâhü vechehü Alî
Ey Haydarî Hâcî Bektaş-ı Velî
Kible-gâhımızdır dem ü dîdâra
349/3

Kul hüva l-lâhü ehad
Cilvesine yokdur had
Tecellîler lâ-yu'ad
Muhammed'in aşkına

Âşık *Allâhü's-samed*
Habîbi âmân Ahmed
Dost sevgili Muhammed
Muhammed'in aşkına
358/V, VII

Haydar Cemil Baba'nın şiirlerinde bu ayetlerin dışında Kur'ân-ı Kerim'de 29 surenin başında yer alan ve ne anlama geldikleri ancak Allah ve Hz. Peygamber tarafından bilinebileceğine inanılan "*elif-lâm-mîm, elif-lâm mîm-râ, elif-lâm mîm-sâd, elif-lâm-râ, hâ-mîm, hâ-mîm-ayn-sîn-kâf, kâf, kâf-hâ-yâ-ayn-sâd, nûn, sâd, tâ-hâ, tâ-sîn, tâ-sîn mîm, yâ-sîn*" gibi hurûf-ı mukattaa denilen ayetler de kullanılmıştır.

Bu harflerin ne anlama geldiğini sadece Allah ve peygamberin bilebileceğine inanılsa da öteden beri İslâm düşünürleri bu hususta yorumlar yapmaya çalışmışlardır. Bunların her biri için çok değişik yorumlar yapılmıştır. Bunlardan bir ikisi hakkında yapılan yorumlar şöyledir:

Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd:

Meryem Suresi'nde yer alan bu ibareye Şia imamları kendi mezhepçiliklerine uygun yorumlar yapmışlardır. "*Meselâ, Ca'fer es-Sadık'tan nakledilen bir rivayete göre, (...) "Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd" daki kâf, Allah bizim şiamıza kâfidir; hâ, onlara hidayet verendir; yâ, onların dostudur; ayn, itaatkâr olanları bilendir; sâd ise, onları yüksek makamlara ulaştırma sözünde sadık olandır şeklinde açıklanır*" (Duman-Altundağ, 1998: 407).

Haydarî de Hz. Ali'yi övdüğü bir şiirinde, bu mukattaa harflerinin sırrının Ali olduğunu söylemektedir:

Alî'dir Haydarî zâtında mahfî
Bu "*kâf hâ yâ ayn sâd*"ın nişânı

131/7

Elif-lâm-mîm:

Bakara, Âl-i imrân, Ankebût, Rûm, Lokman ve Secde surelerinde geçen bu harflerle ilgili olarak yapılan yorumlarda, her harfin Allah'ın bir isim veya sıfatının sembolü olduğu; elif-lâm-mîm'in elif'inin Allah, lâm'ının latîf, mîm'inin de Allah'ın mecîd ismine tekâbül ettiği (Duman-Altundağ, 1998: 404) söylenmiştir. Kâşânî'ye ait olduğu kabul edilen İşârî tefsir kitabında yer alan bilgilere göre ise bu harfler sırasıyla Allah, Cebrail ve Muhammed isimlerinin kısaltmasıdır.

Haydarî'nin şiirinde ise elif-lâm-mîm, sırasıyla Allah, Muhammed ve Alî'dir:

Gel "*elif lâm mîm*"e Allâh'dır Muhammed'dir Alî
Her vücûdun mümkinâtı bir elif bir noktadır

76/4

Bu mukattaa harflerinden başka Haydar Cemil Baba'nın şiirlerinde "*yâ-sîn, tâ-hâ, hâ-mîm*" de geçmektedir. Hz. Peygamber'i övdüğü şiirinde *hâ-mîm*'in Hz. Muhammed; Hz. Ali'yi övdüğü bir şiirinde de Ali'nin "*yâ-sîn*"ın nuru ve "*tâ-hâ*"nın sırrı olduğunu söylemektedir:

Ahmed ahad “*hâ-mîm*” olan Mahmûd Muhammed’dir bize
Hem hâzırız hem nâzırız a’yânımızdır Mustafâ

153/12

Alî’dir nûr-ı “*yâ-sîn*” sırr-ı “*tâ-hâ*”
Alî’dir vech-i insânın beyânı

131/5

Haydar Cemil Baba, ayetlerin dışında yine eski edebiyatımızın en önemli kaynaklarından olan hadis-i şerifler ile kudsî hadislerden de yararlanmıştı. Bunlar da yine tasavvufî düşüncede çokça başvurulan hadislerdir: “*Men re ânî [fe-kâd rea l-Hakka]: Beni gören mutlaka Allah’i görmüş demektir.*”, “*Lâ-fetâ illâ Alî lâ-seyfe illâ Zü l-fekar: Ali’den kahraman yiğit, Zülfikar’dan üstün kılıç yoktur.*” “*Men arefe [nefsehu fekad arefe Rabbehu]: Nefsini bilen Rabbini bilir.*”, “*el-fakru fahrî: Fakirliğimle övünürüm*”, “*Küntü kenzen [mahfiyyen fe-ahbebtü en urife velien urife ve halaktü l-insâne]: Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi severek istedim de insanı yarattım*”, “*Levlâke levlâk [lemâ halaktü l-eflâk]: Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*”.

Men arefden derdik ma’rifet cânâ
Kavuşduk cânadaki gizli cânâna
Gönül her mekânda hep lâ-mekâna
Aşk ile bağlı oturur çözülmaz

182/II

Muhammed Mustafâ *el-fakru fahrî*
Buyurmuş aşkına seyrândır erenler

7/III

Lâ-fetâ illâ Alî’dir bizde kâr
Hem dahi *lâ-seyfe illâ Zü l-fekâr*
Biz yedu’llâhdan el aldık âşikâr
Haydarîyiz Haydarîyiz Haydarî

252/III

Veren cân baş ölüp ölmezden önce
Hiç ölmez hayy olur cânadır erenler

259/4

Haydar Cemil Baba’nın şiirlerinde tabii olarak Bektaşîliğin ayrı yeri vardır. 13. yüzyılda Ahmed Yesevî dervişlerinden olan Hacı Bektaş-ı Velî tarafından basit âyin ve erkanlarla kurulmuş olan Bektaşîlik, onun ölümünden sonra ise Balım Sultan tarafından geliştirilen erkânlarla Bâtınıliğe kaymıştır (Güner, 1991: 79).

Şiirlerinde birçok yerde Bektaşîlik'ten bahseden Haydar Baba, özellikle redifi Bektaşîlik ve onunla ilgili kelimelerden olan şiirlerinde bu tarikata mensup kimselerin ruh hâlini de yansıtmaktadır.

Buna göre Bektaşîler, her milletten kimseye yardım edip insanlık yoluna iletir, bütün yaratılmışları sever ve varını Allah yolunda sarf etmeyi alışkanlık hâline getirirler. Yokluk ve fakirlik nimetinden lezzet almak isteyen bir çırak da olsa onu Bektaşîler üstat eder. Cem ayinlerinde, elest meclisinde söylenenleri tekrar eder, Âdem'e secde ederek Allah'ı şâd ederler; Muhammed aşkıyla fenâfillâha ererler, Kerbelâ mateminden zulüm ve cehâlete bedduâ edip her nefeste Hz. Hüseyin'i hatırlarlar:

Şübhesiz her millete imdâd eder Bektaşîler
Râh-ı insâniyyete irşâd eder Bektaşîler
Hîç garazsız cümle mahlûkâta Allâh aşkına
Varını sarf etmeyi mu'tâd eder Bektaşîler
Rûh-ı insâniyyet onlardan tecellî etmede
Zevk-i Rahmâniyyeti îcâd eder Bektaşîler
Ni'met-i fakr u fenâdan lezzet almak isteyen
Bir çırak olsun hemen üstâd eder Bektaşîler
77/1-4

Ayn-i cem'lerden elest ikrârını takdîs eder
Secde-i Âdem'le Hakk'ı şâd eder Bektaşîler
Bâ-husûs aşk-ı Muhammed'de fenâ-fi'llâh olur
Şâh bekâ bi'llâhını işhâd eder Bektaşîler
Kerbelâ'nın mâteminden zulm ü cehle âh eder
Her nefesde Şâh Hüseyin'i yâd eder Bektaşîler
77/6-8

Bektaşîler dünya malını arzu ve gaye edinmemiş, ukbâyı da geçmişlerdir. Görünürde ya da gizliden herkes bir şey seçerken Bektaşîler Âl-i abâ'ya hürmet etmeyi seçmişlerdir.

Etmedik biz gâye dünyâ mâlını Bektaşîyiz
Geçmişiz ukbâyı hem âmâlini Bektaşîyiz
Zâhir ü bâtında herkes bir şey etmiş ihtiyâr
İhtiyâr etdik Muhammed âlini Bektaşîyiz
121/1-2

Bektaşîler kimsenin dinini hor görmez, aksine herkesin her hâlini hoş görürler. Aynı zamanda kendileri vahdete kavuştukları için kimsenin imanına da kanmamışlardır:

Kimsenin hor görmeyiz biz dînini îmânını
Herkesin hoş görmüşüz her hâlini Bektaşîyiz
Kanmayız lâkin cihânda kimsenin îmânına
Bulmuşuz vahdâniyet icmâlini Bektaşîyiz
121/3-4

Haydar Cemil, başkaları ne düşünürse düşünsün ve ister kabul etsin isterse etmesin Bektaşî olduklarını ifade ederken kendilerini Hz. Ali dervişi; diğerlerini maddiyat dilenci olarak görmektedir:

Baş açık uryân-ı aşkız Hak'la hak ey Haydarî
Herkesin makbûlü olsak olmasak Bektaşîyiz
160/5

“*Lâ-fetâ*” remzine “*illâ*” olan abdâlânız
Biz Alî dervişiyiz halk gibi sâ'il değiliz
116/3

Haydarî'nin şiirlerinde yukarıda bahsedilen dini-tasavvufî kişi ve kavramların dışında, bir kısmı bilhassa Bektaşî edebiyatında da çokça rastlanan bazı kavramlar dikkat çekmektedir. Bu kavramlar onun genelde tasavvuf, özelde ise Bektaşîlikle olan ilgisini göstermesi bakımından önemli verilerdir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Abâ:

Derviş ve müritlerin kaba ve değersiz kumaştan yapılmış kıyafetleridir. Fakirlik alâmeti ve zühd nişânesi olarak kabul edilir (Uludağ, 1999: 10). Tasavvufî şiirlerde sıkça rastlanan abâ kelimesi, Haydarî'nin şiirlerinde de bu anlamıyla geçmektedir: “Gerçi eski bir abâ giydim, fakirim ama, Tanrı'nın fazlı ile mücevher dolu hazinesinin hazineci oldum”:

Egerçi egnime köhne abâ giydim fakîrim ben
Fakat fazl-ı Hudâ'nın hâzin-i pür-gevheri oldum
19/5

“Mecâlim kalmadı, aşk şarabını içtim aklım başından gitti. Ben abâ giyen bir dervişim. Aşk elbisesini hiçbir şeye değişmem”:

Mecâlim kalmadı içdim şarâb-ı aşkı bî-hûşum
Değişmem libs-i aşkı ben ki dervîş-i abâ-pûşum
7/III

Âl-i Abâ:

Aba altına alınanlar anlamında Hz. Peygamber'le birlikte damadı Hz. Ali, kızı Hz. Fatıma, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan beş kişidir. Her birine Âl-i abâ'dan denilir. Âl-i abâ, "ehl-i beyt, ehl-i kisâ, peç-i âl-i ab, peç-ten-i âl-i abâ ve beşler" gibi isimlerle de anılır (Uludağ, 1999: 41). Bütün tasavvufî ekollere birlikte Bektaşîlik, Alevîlik ve Mevlevîlik de Âl-i abâ'ya büyük ehemmiyet verilir.

Bütün Müslümanlar ve Alevî-Bektaşî geleneğine mensup şairler gibi Haydarî de Âl-i abâ'ya büyük bir saygı duymakta ve kendisinin Hz. Muhammed soyundan gelenlerin kölesi olduğunu ifade etmektedir:

Bende-i Âl-i Abâ'yız Kerbelâ kurbânıyız
Şâh Hüseyin-i Kerbelâ'ya biz siyâh olmuşlarız
16/4

Zâhidâ biz bende-i Âl-i Abâ Bektaşîyız
Server-i uşşâk-ı Hak ehl-i safâ Bektaşîyız
20/1

Terk-i tecrîdiz hemân fahr eyleriz biz fakr ile
Bende-i Âl-i Abâ'yız şâh-ı merdânîleriz
30/3

Ben Haydarî'yim Âl-i Muhammed gulâmıyım
Evlâd-ı Haydar uğruna bil cânı satmışım
102/7

Dâhil oldum Haydarî Âl-i Muhammed silkine
Kavm-i mel'ûn ü teberrâ râhımın ihrâcıdır
140/7

Ân-ı dâim:

"Sürekli an. Ezel ile ebedi içine alan ilahî mertebenin imtidâdı. Zamanın bânîni ve aslı. Dâimî an, zaman üstü zaman; daha doğrusu, zamansızlık anlamına gelir; üzerinden zamanın geçmediği hakîkate ve zâta işaret eder" (Uludağ, 1998: 48). Ân-ı dâimin sahibi de Allah'tır.

Haydarî, ân-ı dâimden maddî veya manevî bir şey beklemediğini, hayatı eğlence kabul eden gerçek bir er olduğunu; her gizlinin O'nda ayan, her ayanın da O'nda gizli olduğunu bilir:

Biz ne maddiyet ne cânâ ma'neviyyet bekleriz
Ân-ı dâimden hayât eğlencemizdir hak eriz
134/1

Her hafâ O'ndan ayândır her ayân O'ndan hafâ
Ân-ı dâimden sirâyet üzre olmuş şöhreti
138/3

Kendisini, zamansızlık zamanının yani peygamber yolunun anahtarı olarak görür, Hz. Peygamber'i de överek onun sahib-i devrân olduğunu ifade eder:

Biz ân-ı dâim devrinin miftâhıyız bil her zamân
Hem devrimiz hem sâhib-i devrânımızdır Mustafâ
153/10

Ârif:

Ârif, Allah'ın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiilleri müşâhede ettirdiği kimsedir (Uludağ, 1999: 52). Sufiler irfânın Allah vergisi olduğunu ve bu sebeple ilimden üstün olduğunu iddia ederler (Pala, 1989 I: 55). Haydarî de "kendisini ancak ârif olanların anlayabileceğini; ârif olmayan kimsenin hakikati bilmediğinden hep boş yere kederle elem çekeceğini" söyler:

Ey Haydari anlar sözünü ârif olanlar
Mazmûn-ı sühan Haydar-i Kerrâr'ın içindir
112/7

Hakîkati ne bilir ârif olmayan kimse
Çeker onunçün o hep boş yere kederle elem
1/5

Cemâl:

Cemâl, yüz güzelliği; Allah'ın lütuf ve rahmet sebebi olan vasıflarıdır (Uludağ, 1999: 116). Her derviş gibi Haydarî'nin de arzusu Cemâlullâh'a ermektir:

Cemâlu'llâh'a ermek Haydarî ancak bana sevdâ
Muhibb-i Hâcî Bektaş-ı Velî'yim istemem aslâ
Ne câh u saltanat ne mülk-i dünyâ devlet-i ukbâ
Kavuşdum himmet-i Hünkâr ile Bektaşî cânâna
7/V

Derviş:

Bir tarikata bağlı kimse anlamındaki bu kelime, edebiyatta hemen hemen daima aza kanaat, hırka giymek, fakirlik, dünyaya önem vermemek gibi ifadelerle anılır. Haydarî'nin şiirlerinde de derviş, aşk şarabı içen, abâ giyen, erenlerden başka hiç kimsenin sözlerine kulak asmayan, kalender meşrep bir kimsedir ve bu âlemin tacıdır:

Mecâlim kalmadı içdim şarâb-ı aşkı bî-hûşum
Değişmem libs-i aşkı ben ki dervîş-i abâ-pûşum
Erenler sözlerinden başka söz hiç dinlemez gûşum
Kavuşdum himmet-i Hünkâr ile Bektaşî cânâna
7/III

Ben kalender dervîşe matlûbu Yezdân gönderir
Gâh ayân ihsân eder gâhîce pinhân gönderir
3/1

Fârig olup geçer oturur kutba Haydarî
Dervîş olan bu âlemin elbette tâcîdır
54/7

Haydar Cemil Baba, bir başka manzumesinde de dervîş olmanın zorluklarından bahsetmektedir. Dervîşliği demir leblebi ve ateşten gömleğe benzetirken, en önemli özelliklerinden birinin de nefsi haklayıp, irfanı kucaklayarak Hakk'ı kendinde saklamak olduğunu söylemektedir:

Dervîşlik demir leblebi
Çiğneyip de yutana hû
Çelik yaylı bir ok gibi
Çekebilip atana hû
Dervîşlik âteşten gömlek
Hüner onu giyebilmek
Koymayıp gönlünde istek
Giyip derde batana hû
Dervîşlik nefes haklamak
Hem irfânı kucaklamak
Hakk'ı kendinde saklamak
Ehline okuyana hû
158/I-III

Gerçek bir dervîş olmak en büyük hünerlerdendir. Dervîşte benlik olmaz. Dervîş gönül kıramaz, her söze aldırılmaz ve yolundan şaşamaz. Dervîş kâr ve zarardan geçmiştir. Bunların hesabını yapmaz:

Bize benlik yasaktır
Bizden benlik uzaktır
Tarîkatda bu haktır
Hüner dervîş olmakdır

Dervîş gönül kıramaz
Her söze aldıramaz
Yolundan şaşırılmaz
Hüner dervîş olmakdır

Pîrin safâ nazarı
Artır hep onları
Geçip kârı zarârı
Hüner dervîş olmakdır

168/I, II, IV

Dost:

Tasavvufta hep yâr, sevgili, arkadaş, ahbap ve mürşit gibi anlamlarda kullanılan bu kavram, Haydarî’de de mürşidi ifade etmek üzere kullanılmıştır. Dost, yüzüne bakmaya doyulmayan bir kimsedir:

Zihî demdir cemâl-i dosta bakmak
Doyulmaz ol temâşâyâ bakın bir
Değişmem Haydarî dîdâr-ı yâri
Bütün cennât-ı a’lâyâ bakın bir

27/4,5

Ârif olana bir dost ile bir post yeter. Hatta sadece post da bir şey ifade etmez, esas olan dosttur:

Bize bir dostla bir de post yetişir
Âşinâmızla yârimiz birdir

133/2

On iki hak imâm ile bileyiz
Zannetme sâdece posta hû dedik
Hakikatçe îmân ikrâr ileyiz
Dosta hû dedik biz dosta hû dedik

Dost ile dost olduk Haydarî Baba
Hak ile hak etdi hak âl-i abâ
Bir dost bir post yeter dedi üdebâ
Dosta hû dedik biz dosta hû dedik

245/I-V

Dört Kapı:

Şeriat, tarikat, marifet, hakikat. Bektaşîlikte bu kapılardan her birinin on makamı vardır. Buna “kırk makam” denir. Hz. Peygamber’in sözü şeriat, fiili tarikat,

hâli marifet, sırrı hakikattir (Uludağ, 1999: 153). Hakikati bir şehre (gönül) benzeten şair, arzu edilenin oradaki sultanı bulmak; marifetin ise Allah'ın bir sırrı, bunun da "sûret-i Rahmân" olduğunu söylemektedir:

Gir hakikat şehrine
Ondaki sultânı bul
Cismini cân et hele
Cismine sen cânı bul
31/I

Ma'rifetdir sırr-ı Hak
Çağırmağa "Ene'l-Hak"
Özünde âfâka bak
Sûret-i Rahmân'ı bul
31/II

Haydar Cemil şiirlerinde birinci kapı olan şeriat, Hz. Muhammet; ikinci kapı olan tarikat, Hz. Ali; üçüncü kapı olan marifet, Hz. Hasan; dördüncü kapı olan hakikat ise, Hz. Hüseyin'dir:

Şerî'at bâbıdır evvelki kapı
Muhammedü'r-Rasûlullâh âşikâr
Hâtemü'l-enbiyâ mülkün bu yapı
Habîb-i kibriyâ Ahmed-i muhtâr

İkinci kapıdır tarîkat hele
Şâh-ı velâyetden ma'nâsı gele
Yedu'l-lâhi fevka eydîhim ele
Aliyye'l-murtazâ Haydar-ı Kerrâr

Üçüncü kapıdır ma'rifetu'llâh
Hasenü'l-müctebâ imâm-ı âgâh
Makâmıdır onun edindik penâh
Halîm azîz hakîm nûr-ı keremkâr

Dördüncü kapıdır bâb-ı hakikat
Şâh-ı şehîdu'llâh mihr-i sadâkat
İmâm-ı Hüseyin'in makâmı dikkat
Alîm sabîr rahîm nûr-ı iktidâr

Mürşid rehber tâlib oldular tamâm
Dört kapıdan üçer girmek ihtimâm
Ey Haydarî şâhım on iki imâm
Pîrim Hâcî Bektaş hazret-i hünkâr

Er ve Eren:

Eren; Allah adamı, ermiş kimse, Hak dostudur. Erenler noksanlardan münezzehtir. Onlar Rahmân'ın yüzünün sonsuzluğuna ermişlerdir; onlar Bektaşîlik bağının bağbanıdır ve hepsi dosttur:

Münezzehtir nekâyısdan erenler dâimâ şâhdır
Ki onlar erdiler ancak bekâ-yı vech-i Rahmân'a
10/4

Bâgçe-i Bektaş'a vardım gül kamu bir hâr yok
Bâgbân olmuş erenler hepsi dost agyâr yok
24/1

Haydarî, erenlerden başkasının sözünü dinlemediğini söyleyerek onlara bağlılığını da dile getirmektedir:

Mecâlim kalmadı içdim şarâb-ı aşkı bî-hûşum
Değişmem libs-i aşkı ben ki dervîş-i abâ-pûşum
Erenler sözlerinden başka söz hiç dinlemez gûşum
Kavuşdum himmet-i Hünkâr ile Bektaşî cânâna
7/III

Fakr ve Fahr:

Hz. Peygamber'in "Fakirlik benim övüncümdür." hadisi sebebiyle mutasavvıflar için fakirlik önemli bir meziyettir. Haydarî de bu manevî fakirlikle övünmüş, bunun dünya mülklerinin hepsinden daha üstün olduğunu ve âşıkların ancak bununla övünmeleri gerektiği dile getirilmiştir:

İstemem mülk-i cihânı mesned-i fakrım yeter
Vermesin âlemde Bârî saltanat aslâ bana
29/8

Terk-i tecrîdiz hemân fahr eyleriz biz fakr ile
Bende-i Âl-i Abâ'yız şâh-ı merdânîleriz
30/3

Haydarî, Ehl-i beyte olan sevgisini ifade ederken de Hz. Hüseyin'e biat ederek candan vazgeçip fakirlik ve yokluk fahrini giydiğini ifade etmektedir:

Giymişiz fakr u fenâ fahrini cândan geçübün
Şâh Hüseyin'in tutarak bî'at-i ikrâr elini
85/4

Himmet:

Ermîş kişilerin maksadı hasıl eden, iř bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevi gücüdür. Pirlar dervişlerini himmetleriyle terbiye ve idare ederler (Ulu-dağ, 1999: 243). Haydarî de kendisine Hz. Ali ile Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin himmet ettiklerini ve bu sayede Bektaşî olduğunu söylemektedir:

Eriřdim Hakk'a hamd olsun safâ-yı fazl-ı Yezdân'a
Bulundum meclis-i erbâb-ı dil bezminde rindâne
Alî'den pür-mey-i aşk içdim onda hayli peymâne
Kavuşdum himmet-i Hünkâr ile Bektaşî cânâna
7/I

Cihân endûh ile mâlı makâm-ı derd ü pür-mihnet
Usandım mihnetinden istedim bir parça ben râhat
Aliyye'l-Murtazâ lutf etdi pîrim eyledi himmet
Kavuşdum himmet-i Hünkâr ile Bektaşî cânâna
7/IV

Haydarî, Hz. Ali'nin himmetiyle ona inananların korkusuz olacağını da ifade etmektedir:

Himmetinle bende-i sâdıkların bî-bâk olur
Enbiyânın nûru pîr-i evliyâsın yâ Alî
25/2

Haydarî'nin himmetinin yardımını gördüğünü ifade ettiği kimselerden birisi de Tûrâbî Dede'dir:

Rûhu cân-perverimiz oldu Tûrâbî Dede'nin
Himmeti yâverimiz oldu Tûrâbî Dede'nin
59/I

Hû çekmek:

Hû, Allah adı yerine kullanılan bir zamirdir. Derviřler zikir esnasında "Hû Hû" söylerler (Pala, 1989 I: 450).

Yerde gökde gördüđüm
Demine hû çekdigim
Benim cânndan sevdiğim
Pîrim Hünkârım Alî
13/II

İnsan-ı Kâmil:

Kâmil insan; Allah'ın zat, sıfat, isim ve fiilleriyle en mükemmel biçimde kendisinde tecelli ettiği insan (Uludağ, 1999: 243)dır. Haydarî'ye göre müridin kâmil insanı bulması; kâmil insan olabilmek içinse Hacı Bektaş Velî'nin himmeti gereklidir:

Muhammed'dir penâhı
Alî'dir pâdişâhı
Hakk'a gider hak râhı
Gel kâmil insânı bul
31/V

Haydarî fahr ederim ben kulu olmakla bu dem
Ki beni elbet eder himmeti kâmil âdem
Kimseden eylemem âlemde hîç ümmîd-i kerem
Hacı Bektaş-ı Velî'dir ezeli dil-dârım
9/V

Mansûr ve Ene'l-Hak:

Meşhur mutasavvıf Mansûr ve asılmasına sebebiyet veren kelâmı "ene'l-Hak" birçok mutasavvıf şairde olduğu gibi Haydarî'de de hem bir saygı ifadesi olarak, hem de kendi tasavvufî macerası ile mukayese unsuru olarak zikredilmektedir.

San ki Mansûr'um "Ene'l-Hak" söylerim dost dost deyip
Bu vücûdum âleminde fazl-ı Yezdân'ım bu şeb
34/4

Gâyenin uğrunda can vermek nasıldır öğretir
Can verip Mansûr olan berdâra sor sorma bana
50/8

Nasip vermek:

Nasip vermek, tasavvufta el vermek, intisabı kabul etmek mânâsında kullanılır. Haydarî, Hz. Ali'nin övgüsü için yazdığı bir manzumede ezelde Hz. Ali'nin kendisine el verdiğini söyleyerek ona olan bağlılığını dile getirmektedir:

Nasib veren ezelden
İrşâd eden tez elden
Götüren doğru yoldan
Pîrim Hünkârım Alî
13/III

Nefis / Benlik:

Nefis, tasavvufta kulun kötü vasıfları, kötü amel ve huylarını ifade için kullanılır. Yedi makamı vardır: Nefs-i Emmâre, Nefs-i Levvâme, Nefs-i Mülhime, Nefs-i Mutmainne, Nefs-i Râziyye, Nefs-i Marziyye, Nefs-i Kâmile (Zekiye) (Ulu-dağ, 1999: 406). Mutasavvıf bu makamları geçerek ruhunu arındırmalıdır. Tasavvufun temeli de nefsi bilmektir. Haydarî, nefisini öğrenmeyenlerin Allah'ı bilemeyeceğini söylerken "Nefsini bilen Rabbini bilir." hadisini hatırlatmaktadır:

Ne bilsün nefisini öğrenmeyenler zât-ı Rahmân'ı
Dü-âlem körleri âsâr-ı Fazlu'llâh'ı bilmezler
11/6

Tasavvuf ehlinin arzusuna kavuşmasının önündeki en büyük engel benliktir. Şair, Hurufî izler taşıyan bir şiirinde "Senin zatın kemâlullâh, yüzün cemâlullâh, vücudun Hakk'ın anlamıdır." der ve böyle birisi için benliğin Allah'ın bir azabı ve bir heves olduğunu söyler:

Kemâlu'llâh senin zâtın cemâlu'llâh senin vechin
Meâl-i Hak vücûdudur sana benlik azâbu'llâh
124/4

Düşmeyiz benliğin biz hevâsına
Kapılmayız nefsin hîç ağvâsına
Erdik sırrımızdan üstüvâsına
Arşu'llâh postu serenlerdeniz
180/II

Şair, eğer bu benlikten vazgeçip vahdet sırrına erişilebilirse, sözlerinden Allah'ın kapısının feyzinin açılacağını da ekler:

Bu benlikden geç ol vahdâniyet sırrında mihmân ki
Açılsın Haydarî'nin sözlerinden feyz-i bâbu'llâh
124/5

Haydarî; bir manzumesinde de tarikatte en önemli husus olan benlikten kurtulma meselesinde başarısız olduğunu, görünüşte derviş olsa da aslında hâlâ benlikte olduğunu, hâlâ nefsinin kendisine sultan olduğunu, gönlünün mâsivâ ile dolduğunu vs. samimi bir ifade ile dile getirmektedir:

Sûretde dervîş olmuşum
Hâlâ daha benlikdeyim
Sîretde teşvîş olmuşum
Hâlâ daha benlikdeyim

Nefsim bana sultân henüz
 Cânım degil cânân henüz
 Kendimde yok irfân henüz
 Hâlâ daha benlikdeyim

Gönlüm dolu hubb-i sivâ
 Kibr ü tama' bu'z u riyâ
 Kizb ü hased şehvet hevâ
 Hâlâ daha benlikdeyim

21/I, II, IV

Tevellâ ve Teberrâ:

Tevellâ, Hz. Ali'yi ve Ehl-i beyti sevmek, onları sevenleri sevmek ve dost edinmek; teberrâ ise, uzak durmak, yüz çevirmek; Hz. Ali ve Ehl-i beyt düşmanlarına düşman olmak ve onlardan uzaklaşmak demektir (Uludağ, 1999:532). Haydarî, "bilen azdır" redifli şiirinde Allah'ı, Kur'ân'ı, Şâh-ı Merdân'ı bilenler az olduğu gibi; tevellâ ve teberrâyı layıkıyla yaşayanların da artık oldukça az olduğundan bahsetmektedir:

Tevellâ vü teberrâyı bi-hakkın eyleyen icrâ
 Yedu'llâh'a erişip emr-i Kur'ân'ı bilen azdır

40/4

Zâhid ve Vâiz:

Zâhid, dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalan, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve iman dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan (Pala, 1989 II: 508), ham sofu, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz, şekilci ve zâhirci kişidir (Uludağ, 1999: 581). Hem divan, hem halk şiirinde şairlerin zâhit tipinin karşısında oldukları bilinmektedir. Haydarî'nin şiirlerinde de bu genel tavır görülmektedir. Haydarî; âşığı ayıplayan, onun Hak'tan uzak ve kendisi gibi makam ve mevki sevdalısı olduğunu zanneden zâhidin bu düşüncelerine cevaplar vermekte ve "herkesin yanacağı ateşi buradan götürdüğünü" söylemektedir:

Sanma bîgâne-i Hakk'ım zâhid
 Hak Muhammedle Alî bendesiyim
 Mest-i peymâne-i Hakk'ım zâhid
 Hâcı Bektaş-ı Velî bendesiyim

8/1

Sanma zâhid sen gibi pür-hırs-ı câh olmuşlarız
Terk-i tecrîd eyleyip bî-kasd u bâh olmuşlarız
16/1

Zâhidâ biz bende-i Âl-i Abâ Bektaşîyiz
Server-i uşşâk-ı Hak ehl-i safâ Bektaşîyiz
20/1

Aldatma bizi vâ'iz od olmaz tamu içre
Herkes yanacak âteşi bundan iletirler
43/5

Gayyâyı yakan ey hoca Allâh değil a'mâl
Herkes buradan hâmil-i nîrân u ikâbdır
74/2

Haydarî, zâhidin kendisinin yaptığı her işi doğru ve sevap zannederek cenneti kendine layık görüp başkalarını hep cehennemlik olarak düşünmesine kızmakta, cehennem ateşinin batıl amellerden kaynaklandığını; âşığın içinde bulunduğu aşk ateşinin cehennem ateşini küllendirdiğini söylemektedir:

Akılınca senin işlediğin cümle sevâbdır
Cennet sana yurd cümle cehennem de kebâbdır
74/1

Vâ'iz bizi aldatma cehennemde ateş yok
Ancak amel-i bâtılımız nâr-ı azâbdır
Bak âşıkâ aşk âteşine oldu şerâre
Nîrânı eder kül o kıvılcım ne acâbdır
Cehlin ateşinden kaçınan Haydari'yim ben
'İlmim amelim mazhar-ı ma'nâ-yı kitâbdır
74/3-5

Şair, klasik şiirdeki yaygın bir söyleyişle zâhide sataşarak, onun kendisine karışmayıp ibadetini yapmasını, imanında kesinlikle şüphe olmadığını ifade ederken; onu ve atalarını da şeytan olarak ifade etmektedir:

Zâhid karışma hiç bana kıl sen namâzını
Ben bir kadehle şübheli îmânı satmışım
102/2

Ey münkir istemem seni semtimde durma ben
Ceddin olan tekebbür-i şeytânı satmışım
102/4

Hayalî Bey'in meşhur,

Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler

matlalı gazeline dile getirdiği düşünceleri aşağı yukarı aynı anlamda, fakat farklı bir üslupla Haydarî de ifade etmiş, Tanrı'nın gören gözler için uzakta olmadığını dile getirmiştir:

Allâh görünür hey'et-i eşyâya bakılsa
Kulluk belirir ben diye dünyâya bakılsa
Bâtın bürünür zâhiri evvel olur âhir
Âdem belirir "alleme'l-esmâ"ya bakılsa
Varlık bürünür yokluğu yokluk dahi varı
Bir nokta çıkar mevt ile ukbâya bakılsa
Bir öyle hayâldir ki mezâhirdeki evhâm
Zımnında hakikat var o hulyâya bakılsa
Sen ben denilen hep o deyip geçdi bilenler
Ben sen o biziz hep o heyûlâyâ bakılsa
Titrer bu cihân zerrelerinden koca devrân
Bir zerreye girmiş durur ihfâyâ bakılsa
Elbet bilinir feyz-i tabî'atdaki hikmet
Fıtratla bu hilkatdeki ma'nâyâ bakılsa
Tedkik-i tabâyî'le bu tahkik-i anâsır
Sırrında zekâdır olan eczâyâ bakılsa
İbretle bakanlar görür insandaki sırrı
Esrâr-ı hakikatdir o sîmâyâ bakıla
Mâhiyyetimiz vech-i ahaddir biziz Allâh
Her ferdimiz Allâh mı müsemâyâ bakılsa
Ey Haydari idrâkleri teşvîşe düşürme
Sensin görünen ben diye da'vâyâ bakılsa

100/1-11

Şiirlerinde genel olarak din ve tasavvuf, buna bağlı olarak da Allah ve Hz. Muhammed sevgisi, Hz. Ali ve Ehl-i beyt ile Alevî büyüklerine sevgi ve saygı gibi konuları işleyen Haydarî, bazı şiirlerinde de diğer mutasavvıf şairlerde olduğu gibi dünyanın geçiciliğinden bahsetmiştir. Dünya bir harabeden ibarettir. İçindeki kiracılar birbiriyle didişmektedirler. Hâlbuki bundan geçip derviş olmak, bu âlemde devlet tâcidir:

Dünyâ harâbedir ki yaparken yıkılmada
Herkes gelip giden didişen bir kirâcıdır
Fârîg olup geçer oturur kutba Haydarî
Dervîş olan bu âlemin elbette tâcidir

54/6,7

Haydar Cemil Baba'nın şiirlerinde dikkat çeken bir başka husus da deniz (derya), dalga (mevc) gibi kelimeleri ve bu kelimelerle yapılmış benzetmeleri çokça kullanmasıdır. Bu durum bilhassa Rusçuk'ta bulunduğu sıralarda yazdığını düşündüğümüz şiirlerde görülmektedir. Bunu burada postnişinliğini sürdürdüğü dergâhın adına (Deniz Ali Baba) bağlamak mümkündür:

Genc Balım abdallarıyız
Katresiyiz biz o deniz
San'atımız bal arıyız
Şah Balım'ın dervişiyiz
94/I

Tîg-bend ile bağlı el bel dil bizde
Hakk'ın rızâsında durur çözülmöz
Hak deniz dalgayız biz o denizde
Katreler deryâdır vurur çözülmöz

Denizler dalgadan dalga denizden
Deniz Alî Baba Sultân bak bizden
Söyle ey Haydarî hiç belli sizden
Münkirin inâdı kurur çözülmöz
182/I, III

Denizden dalgalar başka şey mi yâ
Dalgadaki varlık değil mi deryâ
Zât-ı Mutlak deniz dalgadır eşyâ
Dalgayız hepimiz biz o denize
261/II

Haydarî'nin şiirlerinde önceki asırlarda benzerlerine pek rastlamadığımız bir durum söz konusudur. Şair, kendi hattıyla yazdığı defterlerinde, şiirlerini yazdığı tarihi saat, gün, ay ve yıl olarak tespit etmekte kalmamış; bu şiirlerin büyük bir kısmında yazdığı mekânı da belirtmiştir. Bunlar: Kadıköy (30 şiir), Galata (25 şiir), Vapur (7 şiir), Selimiye Açığı (3 şiir), Haydarpaşa İskelesi (2 şiir), Kadıköy Hali (1 şiir), Çankaya (1 şiir), Köprü (Galata) (1 şiir), İstanbul Limanı (1 şiir), Haydarpaşa Limanı (1 şiir), Şehzadebaşı (1 şiir), İstanbul (1 şiir).

Bu yer adları bize şairin İstanbul'da yaşadığı süre içerisinde, daha çok hangi mekânlarda bulunduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Böylece sanatçının hayatındaki kimi karanlık noktalar aydınlığa kavuşturulabilir.

Sonuç olarak Haydar Cemil Baba, son dönem Bektaşî edebiyatının son derece velud bir ismidir. Şiirlerinde genel olarak din ve tasavvuf; buna bağlı olarak da

Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi ile Alevî-Bektaşî büyüklerine saygı gibi konuları işleyen Haydarî, bu sevgi ve saygıyı son derece samimi bir şekilde dile getiren şairlerinden birisidir.

Türk edebiyatında iki kol hâlinde gelişim gösteren divan ve halk şiiri geleneklerinin her ikisine de yaslanan, şiirlerini her iki geleneğin imkânlarını kullanarak meydana getiren bir şairdir.

KAYNAKLAR

- AKSU, Hüsamettin (1998). "Hurufilik", TDV İslâm Ansiklopedisi c. 18, İstanbul: TDV Yayınları.
- ATALAY, Besim (1991). Bektaşîlik ve Edebiyatı. İstanbul.
- ATEŞ, Süleyman (1980). Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli, Ankara: Kılıç Kitabevi.
- BAYAT, Fuzuli (2004). "Hurufilik Merkezleri ve Anadolu'da Hurufilik", Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, Ankara: Tüksev Yayınları.
- BAYRI, M. Halit (1957). "Haydar Baba", Türk Folklor Araştırmaları, S. 99.
- BEKÎ, Selahaddin (2008). "Bektaşî Geleneğinde Yetişen Hacıbektaşlı Bir Şair: Haydar Kaim ve Şiirleri", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 46. Ankara.
- DUMAN, M. Zeki-ALTUNDAĞ, Mustafa. (1998). "Hurûf-ı Mukattaa". TDV İslâm Ansiklopedisi c. 18, İstanbul: TDV Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1969). Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1985). 100 Soruda Tasavvuf, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1991). "Hurûfilik", İslâm Ansiklopedisi, 5/1: 598, İstanbul: MEB Yayınları.
- GÜNER, Ahmet (1991). Tarikatlar Ansiklopedisi, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- GÜNŞEN, Ahmet (2007). "Gizli Dil Açısından Alevîlik-Bektaşîlik Erkân ve Deyimlerine Bir Bakış" Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring 2007.
- KILIÇ, Filiz-BÜLBÜL, Tuncay-KÖKEL, Coşkun (2007). "Bulgaristan'da Bazı Yerleşim Yerlerindeki Alevî ve Bektaşî Talipleri İçeren 1924 Tarihli Bir Defter", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 40. Ankara.
- KILIÇ, Filiz - KURTOĞLU, Orhan - BÜLBÜL, Tuncay (2008). Deniz Ali Baba Dergâhı Postnişini Haydar Cemil Baba (Haydarî) ve Şiirleri, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- KOCA, Turgut (1990). Bektaşî Nefesleri ve Şâirleri, İstanbul: Maarif Kitapları.
- KÖKEL, Coşkun (2007). "Bulgaristan'da Yaşayan Alevîlik ve Bektasilik Üzerine", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 40. Ankara.
- KURTOĞLU, Orhan (2005). "Cemil Hayderî ve Şiirleri". Gazi Üniversitesi Gazi Türkiyat Araştırmaları Merkezi I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005 Ankara.

- MACÎT, Muhsin (2002). Karakoyunlu Hükümdarı Cihânşâh ve Türkçe Şiirleri, Ankara: Grafiker Yayınları.
- NOYAN, Bedri (1987a). "Totrakan (Bulgaristan) Postnişîni Haydar Cemil Baba (Haydarî) ve Şiirlerinden Birkaç Örnek", Türk Kültürü, Yıl: XXV, S.: 289. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- NOYAN, Bedri (1987b). Bektaşîlik Alevîlik Nedir, Ankara: Doğu Matbaacılık.
- NOYAN, Bedri (2001). Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik, c. IV, Ankara: Ardıç Yayınları.
- NOYAN, Bedri (2003). Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik, c. VI, Ankara: Ardıç Yayınları.
- ÖZMEN, İsmail (1998). Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, c. 5 (20. YY), Ankara: Kültür Bak. Yayınları.
- PALA, İskender (1989). Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, I-II, Ankara: Kültür Bak. Yayınları.
- SEZGİN, Abdulkadir (1995). Hacı Bektaş Velî ve Bektaşîlik, İstanbul: Kamer Yayınları.
- TÖKEL, Dursun Ali (2003). Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği, Ankara: Hece Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (1999). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Ankara: Marifet Yayınları.
- YILMAZ, Mehmet (1992). Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük), İstanbul: Enderun Kitabevi.